

KUR'ÂN AHLAKI OLARAK KİNÂYE

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt Eren*

I. GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim Cenab-ı Hakkın sonsuz rahmetinin biz kullarına bir iltifâtâtı bir hediyesidir. Gayb aleminden seslenen ezeli hitâbatı ile şehadet aleminin sınırlı çizgilerine hapsolmuş biz kullarına bilmediklerini öğretir, o ana kadar hiç duymadıklarını işittirir, kör gözleri açar, dünya ve ahreti adına rehberlik, müşidlik ve mürebbîlik yapar. İşaret ettiği değerler mecmuası ile insanlığını hatırlatır, insaniyet-i kübrâ olan İslâmiyetin mâ ve ziyası olur.

İşte kısaca temas ettiğimiz Kur'ân-ı Kerim'in bu hususiyetleri göz önünde bulundurulduğunda örnek insan, Müslüman olma adına Kur'ân'ın bu öğretilerine sahip çıkmak gerektiği anlaşılacaktır. Kur'ân-ı Kerim'in bir diğer özelliği de bu öğretilerini kendine ait özel bir üslup ile takdim etmesidir. Bu üslup içinde kullanmış olduğu malzeme de tabir caizse kuyumcu terazisi hassasiyeti içinde özenle seçilmiş malzemelerdendir.

Yaratmış olduğu insanın zayıf taraflarını en iyi bilecek olan Cenab-ı Hak'tır. Bu noktadan hareketle ona zaafını bertaraf edecek onu güçlendirecek öğretileri salık verir. İnsan farkına bile varmadığı nice zararlı hücumlara maruz bir hayat sürdürmektedir. Küçük büyük her günah kendi nispetinde insanı kalbinden yaralar. Bunlara şeytâni oklar da denebilir. Şahid olduğu hadiseler, işittiği duyumlar, ağzından çıkan lafızlar, hatta yerine göre iç dünyasında geçirdiği hayâlât bile insanı hırpalayabilir. Zira batılı tasvir, saf zihinleri idlal eder. Zihin kirlenmesi de bu tür bir insanın farkına varmadığı bir zaafıdır. Haddi zatında çok değerli ve âli olan ruhunun hakikate uzanmaya istidatlı kolu-kaşadı ağzından çıkan bir lafız veya kulağına düşen bir sözcük ile kırılabilir. Göze çarpan bir görüntü, muhayyilemizde suretler meydana getirir. Hayali bulanır. Hakikatin ışık tayflarını sezemez olur.

İşte bu sebepten olsa gerek 'ahlakî Kur'ân' olan Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) malayani şeyleri terk etmenin İslâmın güzelliğinden saymıştır. Ve yine bu sebeptendir ki Kur'ân-ı Kerim açıkça söylenmesi mahzurlu olan duygu ve düşünceleri, müstehcen ifadeleri, alay

* Dokuz Eylül Ün. İlahiyat Fak. Arap Dili ve Belâğatı Öğrt. Üyesi

ve hakaret gibi maksatları taşıyan sözleri gizli söylemeye gayret etmiş, zaaf ile mâlul olmuş insanı bir çeşit korumaya almıştır.

II. KİNÂYE TANIMI VE KULLANIM HİKMETİ

Kinâye kelime olarak, **gizlemek, gölgelemek, açık ifade etmeyi terk etmek, fikri kapalı ifade etmek** demektir¹. İstilâhî olarak şu tarifleri yapılmıştır: asıl manâsını kastetmediği sözü söylemek², üstü kapalı veya açıkça söylenmesi uygun olmayan durumlarda söylenen söz³, gerçek ve mecâzî anlamları olan bir ibareyi gerçek anlamıyla ifade ederken mecâzî anlamını kastederek kullanma sanatı, hem hakikat hem de mecâz manâsına gelebilen lâfız⁴, asıl anlamının kastedilmesi câiz olmakla birlikte, (asıl) anlamının gereği kastedilen sözdür⁵.

Bu tariflerden sonra kinâyeyi şu şekilde tarif etmemiz mümkündür: Hakîki manayı düşünmeye engel olacak bir karîne bulunmamak şartıyla, bir sözü, gerçek manasına da gelebilecek şekilde, başka bir manada kullanma sanattır. Yâni sarf edilen ibarenin gerçek ve mecâzî olmak üzere iki anlamı vardır. Her iki anlamda anlamak ifade açısından uygun olabilir. Ancak ibareye kinâye sanatı hükmü verebilmemiz için gerçek anlamının kast edilmemesi gerekir. Örneğin birisi hakkında söylediğimiz, *'eli uzundur'* kelimesi. Bu ifadenin hem gerçek hem de mecâzî anlamı vardır. Gerçek anlamı, elinin fiziki olarak gerçekten uzun olmasıdır. Kastedilen mecâzî anlamı ise hırsızlıktır. Birisi hakkında bu söz söylendiğinde o kimsenin hırsız olduğu anlaşılır ki bu kullanıma kinâye denir. Türkçe'mizde buna benzer kinâyeli kullanımlar çoktur. Örneğin; uyanık, dikkatli bir kimseye **gözü açık**; kibirli olana **burnu havalarda** veya **burnu büyük**; cömert olana **eli açık** ve cesur olana **yürekli** gibi ifadeler kinâyeye örnek olabilecek ifadelerdir⁶.

Kinâyede kullanılan ibarenin, mecâzî anlamının kastedilmesinin yanında hakiki anlamının da kastedilmesi mümkündür. Örneğin muhatabın, kinâyeli bir ifade sebebiyle rahatsız olup tepki göstermesi durumunda, mütekellimin gerçek anlamını kastettiğini söyleyebilme imkanı vardır. Mecâz da ise, sözün gerçek anlamının kullanılması kesinlikle mümkün değildir.

Kinâye açıkça söylenmesi mahzurlu olan duyguları, alay ve hakaret gibi maksatları taşıyan sözleri gizli söylemeye yarayan bir sanattır. Anlatıma

¹ İbn Manzûr Cemâluddîn, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1956, XV, 232; Butros el-Bustânî, *Muhîtu'l-Muhît*, Beyrut, 1979, s. 795.

² Matlûb Ahmed, *Mu'cemu'l-Mustalahati'l-Belâğîyye ve Tetâvviruha*, Beyrut, 1996, s. 568.

³ el-Kazvîni Hatîb, *el-İdâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa, Dâri'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut, 1985, s. 330; Abdulhamîd Muhammed el-'Abîsî, *el-Belâğa*, s. 454, Kâhire, 1985.

⁴ Bkz. Tâhiru'l-Mevlevî, *Edebiyat Lüğati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994, s. 88.

⁵ el-Kazvîni Hatîb, *Telhîsu'l-Miftâh*, nşr. Yanık H. Nevzat vd., İstanbul, 2001, s. 207.

⁶ Bkz. Bilgeçil M. Kaya, *Edebiyat Bilgi Teorileri*, Ankara, 1980, s. 174.

zenginlik vermek maksadiyla da bu sanata başvurulur. Mecâzi manânın yanında gerçek manâ da bir görüş ufku açar 7.

Belâğat âlimleri, mecâzın hakikatten; isti'ârenin teşbîhten; temsîlî isti'ârenin isti'âresiz temsîlden; kinâyenin de açık ifâdeden üstün olduğunda ittifâk etmişlerdir⁸. Bu mananın özünde bir artış olmasından değil, ifade tarzının daha etkili ve güçlü olmasındandır.

III. KİNÂYE ÇEŞİTLERİ

Kinâye, vâsita ve vesilelerine göre dört kısma ayrılır:

a- et-Ta'rîz

Kelime anlamı, bir şeyi açıkça beyân etmemektir. İstilahta; lafzın bir şeye hakikat-mecâz değil de mefhumu yoluyla delalet etmesi⁹; sözü delâlet ettiği manadan başka bir yöne çevirmek¹⁰; ustalıkla, bir tarafı gösterip diğer tarafı kastederek çok ince ve saygılı bir şekilde itiraz etmek, dokundurmak ve gizli bir istihzâ yapmak¹¹, gibi şekillerde tarif edilir.

Örneğin, Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in, Müslümanlara eziyet eden kimseye 'مُسْلِمٌ مِّنْ سَلَمِ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَ يَدِهِ' Müslüman, müslümanların dilinden ve elinden zarar görmediği kimsedir¹² demesi ta'rîz yoluyla kinâyedir¹³.

Yine muhatabı değil de, muhatapla beraber olan bir insanı kasederek 'أَدْبَيْتِي فَسْتَعْرِفْ' Sen bana eziyet ettin, yakında anlarsın! denilmesi de bir tür ta'rîzdir¹⁴.

Yine Hz. Nûh (a.s) hakkındaki şu ayette ta'rîz yollu kinâye vardır:

‘قَالَ الْمَلَأَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا تَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا تَرَاكَ إِلَّا اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَأَيْتُمْ يَآدِي

الرَّأْيِ’

Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: 'Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Bizden, basit görüşle hareket eden alt tabakamızdan başkasının sana uyduğunu görmüyoruz¹⁵. Ayette geçen 'مِثْلَنَا Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz, ifadesi, kendilerinin nübüvveti daha layık olduklarını ta'rîz yoluyla kinâyedir. Eğer Allah nübüvveti insanlar arasından birine verecek olsaydı, kendilerine verirdi.

Halk arasında, 'Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla.' sözü de bir tür ta'rîzdir. Yine cimri birisine 'Ne kadar cömertsiniz!' demek ta'rîzdir.

b- et-Telvîh

⁷ Kocakaplan İsa, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, İstanbul, 1998, s.119-120.

⁸ el-Merâğî Ahmed Mustafâ, *Ulûmu'l-Belâğâ*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1984, s. 307; el-Hâşimî es-Seyyîd Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâğâ*, İstanbul, 1984, s. 300; el-Kazvînî Hatîb, *el-İdâh fi Ulûmi'l-Belâğâ*, s. 340; Akdemir Hikmet, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir, 1999, s. 216.

⁹ Akkâvî İn'âm Fevval, *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fi Ulûmi'l-Belâğâ*, Beyrut, 1992, s. 383; Eren Cüneyt-Özcan Halil, *Kur'ân-ı Kerîm'de Edebî Sanatlar*, Erzurum, 2003, s. 149.

¹⁰ Bkz. Akdemir Hikmet, a.g.e., s. 220.

¹¹ Soysal M. Orhan, *Edebî Sanatlar ve Tanınması*, İstanbul, 1998, s. 84.

¹² Buhârî, İmân, 3.

¹³ el-Kazvînî Hatîb, *Telhîsu'l-Miftâh*, s. 210.

¹⁴ el-Kazvînî Hatîb, *Telhîsu'l-Miftâh*, s. 211.

¹⁵ Hûd, 27.

Lügatte, uzaktan birisine işâret etmek demektir¹⁶. Terim manâsı, uzak ve yakın anlamlar arasında birçok vasıtanın olduğu kinâyeye türüdür. Örnek:

وَمَا يَكُ فِي مَنِّ عَيْبٍ فَبَائِي جَبَانَ الْكَلْبِ مَهْرُؤُ الْفَصِيلِ

Bende hiçbir ayıp yoktur. Çünkü ben, köpeği korkak, devesinin yavrusu zayıf olan biriyim¹⁷.

Bu beyitteki جَبَانَ الْكَلْبِ köpeği korkak ve مَهْرُؤُ الْفَصِيلِ devesinin yavrusu zayıf terkipleri 'cömert ve misafirperver insandan' kinâyedir. Burada vasıtalar çok olduğu için telvîh sanatı vardır. Köpeğin korkak olması, onun havlamaktan menedildiğine ve azarlandığına, bu da eve gelip giden misafirlerin çokluğuna, dolayısıyla ev sahibinin cömertliğine ve misafirperverliğine işaretler. Yine yavru devenin zayıf olması onun anne sütünden mahrum olduğuna, bu da annesinin olmadığına, bu da annesinin misafirlere sunulmak üzere sahibi tarafından kesildiğine işaretler. İşte yavrusunu annesiz bırakma pahasına misafirlerine ikramda bulunmak için devesini kesen kişi elbette cömerttir ve misafirperverdir.

Yine هُوَ كَثِيرُ الرَّمَادِ Onun külü çoktur¹⁸. cümlesi cömertlikten kinâyedir. Zira külün çokluğu, çok odun yakmayı gerektirir. Çok odun yakmak o evde çok fazla yemek piştiğini gösterir. Çok yemek ise o evde çok fazla insanın yemek yediğini, dolayısıyla o eve çok fazla misafir geldiğini gösterir. Misafirin çok olması ise ev sahibinin çok cömert olduğunu ortaya koyar.

Türk edebiyatında Manastırı Rifat'ın şu beyitleri örnek olarak verilebilir:

Anlarım her biri Bey'den sayılırsa da lîk

Birinin hânesi meftûh, birinin ceybi delik

(Her biri Bey'den sayılırsa da anlarım; fakat birinin evi açık, diğerinin cebi delik.) Beyitte geçen iki Bey'den birinin 'hânesi meftûh' yani evi açıktır. Bununla o evin ziyaretçilerinin çok, sahibinin yedirip içiren cömert biri olduğu anlaşılmaktadır. Diğerinin ise cebinin delik olduğu, yani cebinde para durmadığı, fakir olduğu hatta cimri olduğu anlaşılmaktadır¹⁹.

c- er-Remz

İşâret etmek, simgelemek, yakında duran birine, kaş, göz, ağız ve elle gizli işârette bulunmak manâlarına gelir. Mütekellimin, sözünü bazılarında gizlemek, bazılarında da anlatmak istediği bir şeyi işâret (el, göz, kaş işâreti) ile bildirmesidir²⁰. Yani kullanılan kelimelerin uzak ve yakın anlamları arasındaki ilginin gizli tutulması demektir²¹.

¹⁶ el-Kazvîni Hatîb, *el-İdah*, s. 339; et-Tahânevî Muhammed b. Ali, *Keşşâfu Istilâhâtî'l-Fünûn*, I-IV, Beyrut, 1999, IV/62.

¹⁷ el-Kazvîni Hatîb, *el-İdah*, s. 333.

¹⁸ el-Kazvîni Hatîb, *Telhîsu'l-Miftâh*, s. 209.

¹⁹ Tâhîru'l-Mevlevî, *a.g.e.*, s. 161.

²⁰ Matlûb Ahmed, *a.g.e.*, s. 498.

²¹ Soysal M. Orhan, *a.g.e.*, s. 77.

Ahmak birisi için عَرِيضُ الْفَقَا -*kalın kafalı* denmesi, gibi²². Yine 'Burnu büyük' sözü kibirli, 'Tuttuğunu koparır.' İfadesi de her teşebbüsünde başarı sağlar manalarına gelir²³.

'وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي الْفَهَارِ وَرَلْفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ' *Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri (günahları) giderir. Bu, öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır.*²⁴ Bu ayetin baş kısmı beş vakit namaza işaret etmektedir. Zira, *gündüzün iki ucunda* lafzıyla gündüz kılınacak namazlara, *gecenin de ilk saatlerinde* lafzıyla da gece kılınacak namazlara işaret edilmiştir.

Türk edebiyatında şu beyit buna örnek olarak verilir:

Bir kısa bir uzun âdeme tarîk-âş oldum

'Ârif anlar ki bu yolda nelere dûş olmuş

(Bir kısa bir uzun adama yol arkadaşı oldum ki, ârifler, bu yolda nelerle karşılaştığımı anlarlar.)

'Kısalar çakmak olur uzunlar ahmak' deyişine istinâden bu beyitte, 'kısa' kelimesiyle fitneci, 'uzun' kelimesiyle de ahmak anlatılmak istendiği remizle anlatılmıştır²⁵.

d- el-Îmâ veyâ el-İşâre

Uzuv organlarıyla işaret etmeye îmâ denir. Istilahta ise açıkça zikredilen lafızla, gizli bir manânın kastedilmesidir²⁶. İşâret ettiği manâyâ delâleti açık olmakla beraber, unsurlar arasındaki vâsıtaları az olan kinâyelerdir²⁷. Bu sanat, sözün tuzu ve nesir'in cevheridir²⁸. İşâret güzellikte, kinâyeye ise çirkin şeylerde olur.

'لَفَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا عَشِيَهُمْ' *Deniz onları gömüp boğuverdi*²⁹. Denizde boğulmalarına îmâ yoluyla işaret edilmiştir.

el-Buhturî (ö. 284/897)'nin şu beyitleri buna örnekler:

أَوْ مَا رَأَيْتَ الْمَجْدَ الْقَى رَحْلَهُ فِي آلِ طَلْحَةَ ثُمَّ لَمْ يَتَحَوَّلْ

*Şan ve şerefın yükünü Talha ailesine indirdiğini sonra oradan bir daha ayrılmadığını görmedin mi*³⁰. Bu beyitte Talha ailesinin şerefli, asil ve insanlar arasında saygın bir konuma sahip olduğu îmâ ve işâret yoluyla ifade edilmiştir³¹.

²² el-Kazvîni Hañib, *el-İdah*, II, 458; *Telhîsu'l-Miftâh*, s. 209; et-Tahânevî, *a.g.e*, IV/61;

²³ Bilgegil M. Kaya, *a.g.e.*, s. 176.

²⁴ Hûd, 114.

²⁵ Tâhîru'l-Mevlevî, *a.g.e.*, s. 161.

²⁶ Bedevî Tabâne, *Mu'cemü'l-Belâğati'l-Arabiyye*, III. Baskı, Cidde, 1988, s. 738; Matlûb Ahmed, *a.g.e.*, s. 216; Akkâvî İn'âm Fevval, *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fi Ulûmi'l-Belâğa*, Beyrut, 1992, s. 250.

²⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 299-300; el-Merâğî Ahmed Mustafâ, *a.g.e.*, s. 317; Bilgegil, *a.g.e.*, s.176;

Akdemir Hikmet, *a.g.e.*, s. 222.

²⁸ Akkâvî, *a.g.e.*, s. 148; Matlûb Ahmed, *a.g.e.*, s. 123.

²⁹ Tâhâ, 78.

³⁰ el-Kazvîni, *el-İdah*, s. 340.

³¹ el-Merâğî Ahmed Mustafâ, *a.g.e.*, s. 317; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s.299-300; Akdemir Hikmet,

Türkçe'deki 'Mertlik Bayburt'ta kalmıştır.' sözüyle de Bayburtluların son derece mert olduklarına işâret edilmiştir³².

IV. KUR'ÂN-I KERÎM AHLAKI OLARAK KİNAYE

Örnek 1-

Meryem مَا الْمَسِيحُ بِنُ مَرِيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ / *Meryem oğlu Mesîh ancak bir rasûldür. Ondan önce de (birçok) resûller gelip geçmiştir. Anası da çok doğru bir kadındır. Her ikisi de yemek yerlerdi.*³³ Burada كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ cümlesi, beşeriyetin muktezası olarak yemek yeme işleminden sonra tabii olarak meydana gelen kadâ-i hacet'ten kinâyeye olduğu söylenmiştir. Allah (c.c) edebe binâen, ihtiyaç gidermeyi, Hz. Îsâ (a.s) ve annesine kinâyeye yoluyla yemek yeme şeklinde isnâd etmiştir³⁴. Kur'ân bu üslubuyla Hz. Îsâ (a.s) ve annesi Hz. Meryem'in beşer olduklarını akılları ikna edecek en can alıcı delille vurgulamış olurken diğer taraftan da o iki mübarek şahsiyetin insanlık, velâyet ve peygamberlik haysiyet, şeref ve kerametine uzanabilecek imayı da bertaraf etmektedir. Ayrıca bu üslupla resmedilen temsilden saf zihinler bulanmamış rahatsız olmamıştır.

Örnek 2-

Nihayet oraya - حَتَّى إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ / *ulaştıklarında kulakları, gözleri ve derileri yaptıkları işleri söyleyip kendi aleyhlerinde şahitlik ederler*³⁵.

Ayette geçen culûd kelimesi Arapçada insan derisinin çoğuludur. Ancak birçok dilci bu kelimenin 'dincei organlar'dan kinâyeye olarak kullanıldığını söyler³⁶. Örneğin Râzi, İbn Abbas (r.a)'tan 'Buradaki derilerin şehâdeti ile, insanın, tenasül uzuvlarının şehâdeti kastedilmiş olup, bu, kinâyeye üslûbunda söylenmiş olan bir sözdür', rivayetini nakleder. Zira Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadislerinde 'İnsanoğlunun konuşacak olan ilk uzvu, onun uyluğu ile elidir', buyurmuştur. (Müsned, V/3) Böyle olması halinde, bu ayet, zina fiilini yapanlar hakkında şiddetli bir tehdit olmuş olur. Çünkü zinanın başlangıcı, el ile olduğu gibi; sonu da, uyluk iledir³⁷.

Görüldüğü üzere Kur'ân-ı Kerîm bu ayette de saf zihinleri bulandıracak tasrihten kaçınmış her iki anlamını da kastettiğim edebî bir ders vermektedir.

Örnek 3-

a.g.e., s 222; el-Cârim Ali, Mustafa Emîn, *el-Belâğatu'l-Vâdiha*, İstanbul, 1984, s. 131; Bolelli Nusreddin, *Belâğat, Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri, Arap Edebiyatı*, İstanbul, 2001, s. 154.

³² Bilgegil, a.g.e., s. 176.

³³ Mâide, 75.

³⁴ 'Atîk, *İlmu'l-Beyân*, s. 205.

³⁵ Fussilet, 20.

³⁶ Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Meânî'l-Kur'ân*, Beyrut, 1980, III/16; Zeccâc, Ebû İshak, *Meânî'l-Kur'ân*, Beyrut, 1988, IV/384.

³⁷ Râzi Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Mısır, 1938, XXVII/116.

وَأَنْ كُنْتُمْ جُنَّا نَاطِرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ

– Cünüp iseniz tastamam yıkanın (boy abdesti alm). Eğer hasta veya yolcu iseniz veya tuvaletten gelmişseniz, yahut kadınlarla dokunmuş olup da su bulamazsanız temiz toprağa teyemmüm edin, (mânen arınma niyeti ile) ondan yüzlerinize ve ellerinize meshedin³⁸.

Abdest ayeti diye bilinen Mâide suresi ayetinin yukarıya naklettiğimiz kısmında birden fazla kinâyeye sanatı bulunmakta olup her biri de ayrı hikmetleriyle Kur'ân üslubunun edeb yönünü sergilemektedir.

Öncelikle «Tuvaletten gelmişseniz» meali ile verilen «câe mine'l-kâid» ibaresi bir kinâyeli anlatımdır. Anlaşılabileceği üzere Kur'ân-ı Kerîm bu üslubuyla mezkur kelimenin zihinlerde bırakabileceği muhtemel teşvişi de bertaraf etmiş olmaktadır.

«Kadınlarla dokunmuşsanız» şeklinde meali verilen «Lânestum» ifadesi de karı koca arasındaki mübâşeretten kinâyeye edilmiştir. Abdullah İbn Abbas kanalıyla gelen rivayete göre Kur'ân-ı Kerîm'de «İems, rafas, mess, ifdâ ve geşayan» kelimeleri cimâ anlamına gelen kinâyeli tabirlerdir³⁹. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi Kur'ân-ı Kerîm yine bu kelimeleri özellikle seçmiş ve bu kelimelerin saf zihinlerde yapabileceği tahribatı önlemiştir.

Örnek 4-

Aynı durum aşağıdaki ayette de söz konusudur:

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِصُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً - Henüz kendilerine dokunmadan veya mehir belirlemeden kadınları boşamanızda size günah yoktur.⁴⁰

Bu ayet-i kerîme de Cenâb-ı Hak, karı koca arasındaki mübâşeretini kast ederek tasrihte bulunmaksızın 'dokunmak' kelimesini kullanmıştır.

Örnek 5-

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا - Nasıl alabilirsiniz ki birbirinize karılıp katıldınız, bir yastığa baş koydunuz, Hem onlar siz kocalarından hukuklarını gözetme konusunda sağlamca te'minat da aldılar? ⁴¹

Suat Hocamızın bu ayette geçen 'efdâ ba'dikum ila ba'd' ibaresinin «birbirinize karılıp katıldınız» mealiyle verdiği enfes anlatımı yine karı koca arasındaki mübâşeretten kinâyedir. 'Efdâ' kelimesi sözlükte aslında karışmak anlamındadır.

el-Herevî, bu kelimenin kocanın hanımı ile mübâşeret etsin etmesin tek bir örtü altında bulunması durumuna geldiğini söyler. İbn Abbas, Mücahid ve es-Süddî bu kelimenin mübâşeret anlamında olduğunu

³⁸ Mâide, 6.

³⁹ Bkz. Arslan Ali, *Büyük Kur'ân Tefsiri*, Arslan Yayınları, IV/77-78.

⁴⁰ Bakara 246.

⁴¹ Nisâ 21.

vurgular. İbn Abbas 'Ancak Yüce Allah kereminden bu ifadeyi kinâyeli kullanmaktadır, der⁴².

Görüldüğü üzere Kur'ân-ı Kerîm bu manayı örtülü bir ifade olan 'ifdâ' kelimesi ile kullanarak insanlık alemine edebi öğretmektedir.

Örnek 6-

حُلْ لَكُمْ لَيْلَةُ الصِّيَامِ الرَّفَاتِ إِلَى نَيْسَابِكُمْ هُنَّ لِيَّاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِيَّاسٌ لَهُنَّ عَلَّمَ اللَّهُ أَنْتُمْ كُنْتُمْ تُحْتَابُونَ
لَتَسْكُنَّ قَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَقَا عَنكُمْ فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ
الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَمَمُوا الصِّيَامِ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ
حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يَبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ -Ey kocalar), oruç tuttuğunuz günle-
rin gecelerinde, eşlerinize yaklaşmak size helâl kılındı. Eşleriniz sizin elbiseleriniz, siz de eşlerinizin elbiselerisiniz. Allah nefsinize güvenemeyeceğinizi bildiği için yü-
zünüze bakıp, size bu lütufta bulundu. Artık bundan böyle onlara yaklaşıp Allah'ın sizin için takdir buyurduğu neslin arayışı içinde olun! Şafak vaktine, günün ağar-
ması gecenin karanlığından fark edilinceye kadar yiyin için. Sonra gece girinceye ka-
dar orucu tamamlayın! Mescidlerde itikâfta bulunduğunuz sırada eşlerinize yaklaş-
mayın! Bunlar Allah'ın yasak sınırlarıdır, sakın o hudutlara yaklaşmayın! İşte böy-
lece Allah insanlara, zararlardan sakınıp korunmaları için âyetlerini iyice açıklar⁴³.

Bu ayet içinde de Kur'ân ahlakının emsalsiz örneklerinden kabul edilen birden fazla kinâyeye sanatı bulunmakta olup Cenab-ı Hak mümin kullarına aralarında konuşurlarken dikkat etmeleri gereken edebi göstermektedir.

'Rafas' kelimesi Arapçada müstahcen söz söylemektir. Ayette kastedilen manası ise yukarıdaki örneklerde olduğu gibi kocanın harımı ile mübaşeretten kinâyedir.

'Eşleriniz sizin elbiseleriniz, siz de eşlerinizin elbiselerisiniz.' ifadeleri de eşlerin birbirlerine sarılmalarından kinâyedir. Bu ifade de ayrıca elbise nasıl insanı örtüyor ve onu çıplaklıktan koruyorsa eşler de birbirlerini öylece örtüp korurlar.

Örnek 7-

وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا -O kullar, yalan şahitlik etmezler.
Boş söz ve işlere rastladıklarında vakarla oradan geçip giderler⁴⁴.

Müminlerin vasıflarını tâdât makamında zikredilirken geçen ve «Boş söz ve işler şeklinde» meali verilen «lagv» ifadesi hakkında da kinâyeli anlatım denmiş⁴⁵, «onlar nikâhı (evlenmeyi - cinsî ilişkiyi) zikrettikleri zaman kinâyeye yoluyla zikrederler» şeklinde tefsir edilmiştir.

Örnek 6-

⁴² el-Kurtubi, el-Câmi li Ahkâmî'l-Kur'âni'l-Kerim, Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risâle Yayınları: II/535-536.

⁴³ Bakara 187.

⁴⁴ Furkan 72.

⁴⁵ Arslan Ali, a.g.e., IV/77-78.

يَالَانَ دِنْلَمَيَه چوك مِراكِلِي، حارام يئمَيَه پِك دُشكُونْدُورلر⁴⁶.

Bu ayette geçen «suht» kelimesi de rüşvetten kinâyeye olduğu söylenmiştir. Zira «suht» kelimesinin lügat mânası bir şeyi kökünden sökmek demektir. Rüşvet de rüşvet alanın şeref ve haysiyetini, namus ve mürüvvetini temelinden kazıdığı ve onu şerefsiz yaptığı için rüşvete «suht» denilmiştir⁴⁷.

Cenab-ı Hak engin rahmetinden dolayı üstü örtülü olarak takdim ettiği bu kelime ile mümin kullarına rüşvet günahının izini dahi duyurmak istememiştir.

Örnek 7-

Ellerini boynuna bağlama; *Ellerini boynuna bağlama; büsbütün de açma*⁴⁸.

Bu ayette de ellerin boyna bağlanmış olması, cimrilikten; ellerin açılması da israf ve savurganlıktan temsili ifadelerle kinâyedir.

Örnek 8-

Aynı durum aşağıdaki ayette de söz konusudur:

*Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz*⁴⁹.

Bu ayette 'ölmüş kardeşin etini yemek' gıybet yapmaktan kinâyeye olup her iki ayette de Cenab-ı Hak zikri ile şöhrat kazanma ihtimali olan ve neticesinde kalp ve zihinlere bırakacağı olumsuz etkisini bertaraf edecek bu kelimelerin yerine temsili ifadeleri tercih etmiştir.

Kinâyeye, Kur'ân'ın bu maksadla kullandığı sanatlardan sadece birisidir. Edebî açıdan söze farklı ve birden fazla manâyı, hem de fonksiyonu ayrı renk ve desenle aynı anda yüklerken diğer taraftan edeb dersi verir.

⁴⁶ Mâide 42.

⁴⁷ Ali Arslan, a.g.e., IV/181.

⁴⁸ İsrâ, 29.

⁴⁹ Hucurât, 12.